

УДК 371.134+372

Наталія Савченко

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті представлено теоретичний аналіз феномена «професійний імідж вчителя початкової школи», визначено його ключові характеристики. Розкрито питання формування професійного іміджу вчителя, а також структуру професійного іміджу педагога та запропоновано власну інтерпретацію структури професійного іміджу вчителя початкової школи. Визначено, що професійний імідж учителя початкової школи як образ педагога формується на основі двох взаємопов'язаних аспектів: внутрішніх і внутрішніх атрибутів особистості фахівця.

Ключові слова: професійний імідж, професійний імідж учителя початкової школи, структура іміджу, внутрішні та зовнішні атрибути іміджу.

В статье представлены теоретический анализ феномена «профессиональный имидж учителя начальной школы», определены его ключевые характеристики. Раскрыты вопросы формирования профессионального имиджа учителя, а также структуру профессионального имиджа педагога и предложено собственную интерпретацию структуры профессионального имиджа учителя начальной школы. Определено, что профессиональный имидж учителя начальной школы как образ педагога формируется на основе двух взаимосвязанных аспектов: внутренних и внутренних атрибутов личности специалиста.

Ключевые слова: профессиональный имидж, профессиональный имидж учителя начальной школы, структура имиджа, внутренние и внешние атрибуты имиджа.

The article also focused on the problem of formation of professional image of teachers. Based on the analysis of psychological and educational research reveals the essence of the concept of «professional image of an elementary school teacher», identified as the key characteristics of its socio-cultural and pedagogical phenomenon. It was determined that the professional image of an elementary school teacher as an image of the teacher is based on two interrelated aspects: internal attributes of personality, a relatively static and are represented by H-concept master motives and values of educational activities, professionally significant qualities of the teacher, the professional competence as a system of professional knowledge, skills and abilities; and trappings that quickly enough

vary depending on the requirements of the company to the professional activity of a specialist, the educational environment and the personal goals of the teacher.

Key words: *image, professional image of an elementary school teacher, the structure of the image, internal and external attributes of the image.*

Реформування освіти, перехід до гуманізації та демократизації шкільного життя, орієнтація на розвиток особистості учня, а не тільки на просту передачу знань, пред'являє принципово нові вимоги до особистості вчителя.

Актуальність дослідження формування індивідуального іміджу педагога обумовлена в процесом реформування освіти, який передбачає посилення уваги до індивідуальності не тільки учня, але й учителя, заохочення його творчих здібностей, незвичайності, неординарності. Але, як було і раніше, в Насправді багато хто з декларативних ідей і принципів не реалізуються в достатній мірі. Поясненням цьому може бути як складність і суперечливість процесу реформування вітчизняної освіти в справжніх соціально-економічних умовах, так і недостатня увага до процесу формування особистості та індивідуальності самого вчителя. Система професійного та післядипломної освіти педагогів приділяє достатньо уваги підвищенню кваліфікації вчителя, але формування педагога як гармонійно розвиненої суб'єкта, у якого якості розуму вдало поєднуються з фізичної розвиненістю, зовнішньою привабливістю, хорошими манерами, володіє адекватною самооцінкою і розвиненою Я-концепцією, часто залишається поза поля діяльності освітніх установ. Як один із шляхів гуманізації освіти і підвищення ефективності педагогічної діяльності пропонується формування індивідуального іміджу педагога, що враховує специфіку педагогічної праці.

Теоретичні та методичні аспекти формування професійного та індивідуального іміджу педагогічних працівників досліджували О. Горovenko, Ю. Дзядевич, Т. Довга, І. Зубкова, В. Ісаченко, А. Калюжний, О. Ковальова, А. Кононенко, І. Ніколаєску, О. Попова, І. Розмолдчикова, Н. Тарасенко, А. Череднякова, В. Черепанова та ін.

У сучасних наукових розвідках проблема формування іміджу педагога найбільш широко представлена в теорії і методиці професійної освіти та психології.

Метою статті є аналіз психолого-педагогічних досліджень з метою узагальнення поглядів науковців на окреслену проблему та презентування цілісного уявлення про поняття «професійний імідж вчителя початкової школи» та його структуру.

Професійний імідж, на думку педагогів-практиків, – персоніфікований образ професії, тобто узагальнений емоційно забарвлений образ типового її представника, який має символічну природу, що характеризується навіюванням, та здійснює психологічний вплив на

оточуючих [1, с. 196].

Професійний імідж – це складний соціально-психологічний та педагогічний феномен, який передбачає створення образу конкретної професії. Він створюється і розвивається в процесі певної професійної діяльності і є фактором підвищення її ефективності.

Формування індивідуального іміджу педагога як засобу реалізації гуманістичної концепції освіти однією із перших досліджувала В. Черепанова, який вона репрезентує як гармонійну сукупність зовнішніх і внутрішніх індивідуальних, особистісних, індивідуальних і професійних якостей вчителя, покликаних продемонструвати його бажання, готовність і здатність до суб'єкт-суб'єктного спілкування з учасниками освітнього процесу [8, с. 6].

Досить вдало, на нашу думку, визначає базові категорії дослідження професійного іміджу учителя О. Горовенко, зокрема науковцем узагальнено, що професійний імідж учителя – сукупність особливостей і характерних рис, які формують його образ як фахівця у процесі взаємодії з учнями, колегами, соціальним оточенням [3, с. 70].

Дослідниця І. Ніколаєску зазначає, що професійний імідж – це символічний образ суб'єкта, який твориться під час цілісного педагогічного процесу [5, с. 57]. Авторкою доведено, що професійний імідж завжди конгруентний, тобто існує відповідність між внутрішнім досвідом, самовідчуттям і зовнішнім виявом цього в поведінці. Такий імідж, на думку дослідниці, завжди функціональний, він сприяє розв'язанню практичних завдань, безпосередньо залежить від соціуму й соціальних очікувань.

Тоді як необґрунтованими, на нашу думку, є поглядами вітчизняних колег науковців, які визначають сутність цього феномену через поняття «утворення в структурі особистості» або «якість», адже за такого визначення професійного іміджу зникає ключова його характеристика – аспект відтворення суб'єкту у свідомості тих, хто з ним взаємодіє. Це стосується дослідження Ю. Дзядевич, яка визначає професійний імідж студентів мистецьких спеціальностей як «складне комплексне утворення в структурі особистості майбутнього фахівця, в якому гармонійно поєднані зовнішні й внутрішні чинники та процесуальні компоненти, що формуються завдяки інтеграції професійних та особистісних характеристик, відповідаючи вимогам соціокультурного середовища, освітнього простору та мистецької освіти» [4, с. 66–67] та І. Розмолодчикової: «професійний імідж учителя початкових класів – це інтегрована якість особистості, що об'єднує в собі систему культурологічних, психологічних, педагогічних знань, умінь і навичок учителя, його особлива здатність до синтезу чарівливості та духовності, що сприяють професійному та особистісному розвитку» [7, с. 166]. На нашу думку, визначення І. Розмолодчикової розкриває аспект готовності вчителя до формування іміджу, адже увага акцентується на структурі інтегрованої якості, що забезпечує розвиток

фахівця, а не удосконалення суб'єкта-прообразу як професіонала.

Імідж вчителя є результатом розв'язання протиріч між ідеальним Я професіонала і його образом у інших, тобто є сукупністю тих об'єктивних вражень, які виникають про даного фахівця у колег, учнів, батьків, керівництва, громадськості тощо.

Усвідомлення наявних протиріч змушує педагога здійснювати іміджетворчу діяльність, спрямовану на наближення свого образу як педагога в інших зі своїм ідеальним Я професійним. У результаті такої діяльності і виникає імідж як образ суб'єкта, часто визнаний як символічний, який створюється у процесі інтерсуб'єктної взаємодії. Цей стійкий образ, що сприймається і самим його суб'єктом-прообразом суттєво впливає на його професійну Я-концепцію. О. Перелигіна наголошує: «Причому цей вплив відбувається не тільки на рівні самосприйняття, а й на рівні зміни об'єктивних професійно-діяльнісних характеристик – людина як би «підтягується», прагнучи «відповідати» своєму іміджу [6, с. 41].

На нашу думку, продуктивність іміджу педагога визначається ефективністю розв'язанням вчителем, тобто суб'єктом-прообразом іміджу, професійних завдань, які визначені згідно державних вимог та особистісних потреб фахівця. Отже, *професійний імідж учителя початкової школи* – це цілісний, стійкий образ педагога в свідомості суб'єктів педагогічної взаємодії, який створюється з метою досягнення суб'єктом-прообразом професійних та особистісних цілей.

Щоб зрозуміти, що відображається у свідомості суб'єктів педагогічної взаємодії в процесі створення іміджу вчителя початкової школи необхідно дослідити структуру професійного іміджу. Вона будується на загальних теоретичних засадах формування зовнішніх та внутрішніх аспектів іміджу та особливостях, здійснюваної вчителем, педагогічної діяльності і зокрема, як ключової фігури початкової ланки освіти.

Аналіз наукової літератури доводить, що у роботах зарубіжних та вітчизняних науковців широко представлено структуру іміджу як соціокультурного феномену, а представники педагогічної іміджології презентують структурно-компонентний аналіз професійного іміджу вчителя.

В. Бойко вдало узагальнює структуру індивідуального іміджу особистості і представляє її як взаємозв'язок складників: аудіовізуальна культура особистості (мова, манера триматися на людях, одяг, зачіска, які відповідають очікуванням більшості людей чи окремої соціальної групи); стиль поведінки (професійний, інтелектуальний, моральний, емоційний, комунікативний, естетичний, етичний); внутрішню філософію, систему цінностей людини (життєві установки, моральне кредо, систему стосунків), які мають вплив на її зовнішність та манеру поведінки; атрибути, які підкреслюють соціальний статус і вподобання людини (обстановка офісу, машина тощо); психогігієнічний «Я-образ» (зовнішній і внутрішній спокій людини, активність, приязність, миролюбність і т. ін.) [2, с. 27].

Отже, імідж завжди розкриває зовнішні та внутрішні аспекти особистості, їх сприйняття оточуючими та співвіднесення з власним суб'єктивним розумінням ідеалу.

Характер професійного іміджу може бути як позитивним, при гармонійній взаємодії суб'єкта-прообразу з природним і соціальним середовищем, при високому рівні збалансованості особистісних цінностей, мотивів та установок; так і негативним – при десонансній взаємодії з середовищем, соціальною групою, особистостями або при низькому рівні збалансованості особистісних утворень суб'єкта-прообразу.

Структура іміджу педагога досить ґрунтовно представлена у дослідженнях О. Бекетової, М. Варданян, О. Горовенко, Ю. Дзязевич, І. Ніколаєску, І. Розмолдчикової, Н. Тарасенко, В. Черепанової та ін.

Однією із перших структурно-компонентний аналіз індивідуального іміджу педагога презентує В. Черепанова, яка представляє її у вигляді динамічної моделі зі складниками: відносно статичне ядро (Я-концепція, цінності, установки, знання, вміння) і зовнішня частина образу (візуальний, аудіальний, ольфакторний і кінестетичний образи) [8]. Цілісність структури іміджу забезпечується взаємопов'язаністю елементів, що забезпечують, з одного боку, її стійкість (ядро іміджу), з іншого – динамічність (зовнішній складник іміджу).

У своєму дослідженні О. Горовенко до головних складових іміджу вчителя відносить: внутрішнє «Я» (внутрішній образ учителя, що відповідає обраному фаху і виявляється у його професійній культурі й мисленні, емоційності й творчому настрої, привабливості й вишуканості, внутрішній стійкості й гідності, позиції й ступеня мобілізації тощо); візуальний образ учителя (засвідчує ціннісні риси, які у гармонійному поєднанні з педагогічним артистизмом створюють позитивний образ учителя, сприяють формуванню приємного враження й репутації, допомагають виявити себе не тільки привабливою людиною, але й чудовим педагогом); комунікативність (використання вербальних і невербальних засобів спілкування): жести, міміка, пантоміміка, інтонація, магія слова, темпоритм мовлення педагога, що мають привертати увагу учнів до вчителя, викликати довіру та налаштувати на активну взаємодію [3, с. 39].

Професійний імідж як складову педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів представлено у дослідженні І. Розмолдчикової. Науковець структурує імідж за зовнішнім аспектом (інтерактивний образ, бездоганний зовнішній вигляд, виразність міміки, одяг, аксесуари, зачіска, макіяж, вміння використовувати простір у спілкування тощо) та внутрішнім (менталітет, цінності, мотивація, цілі, інтереси, потреби, інтелект, мистецтво подібатись тощо) [7, с. 64].

Широко розповсюдженою є багатокомпонентна структура іміджу педагога, що побудована на основі взаємопов'язаних та взаємообумовлених складових, що репрезентують різні аспекти формування іміджу:

мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційний (Н.Тарасенко); когнітивний, емоційний і функціонально-комунікативний (І. Ніколаєску); мотиваційно-ціннісний, когнітивно-гносеологічний і процесуально-діяльнісний (Ю. Дзязевич); професійна Я-концепція та зовнішні складові – індивідуально-особистісний, комунікативно-інтерактивний, статусний, професійний, адаптивний (О. Бекетова) та ін.

Аналіз досліджень структури професійного іміджу дозволяє зробити висновок, що представлення структурних елементів цього феномену та їх взаємодія мають різне обґрунтування відповідно галузі дослідження. На нашу думку, компонентний аналіз професійного іміджу вчителя має бути побудований на основі ключових характеристик феномену, що досліджується. Отже, професійний імідж вчителя початкової школи:

- обов'язково поєднує внутрішні та зовнішні характеристики суб'єкту-прообразу;
- проектується на Я-концепцію вчителя як професіонала, що призводить до внутрішніх та зовнішніх змін у ній та виражає тенденцію наближення до ідеального Я;
- завжди має прагматичний характер і залежить від цілей діяльності, яка є в основі взаємодії суб'єктів (педагогічна діяльність);
- орієнтований на сприйняття поведінки, що визначає професійний успіх, і відповідає певним очікуванням;
- продукує риси і ознаки професійної групи, носить характер професійного стереотипу;
- служить засобом, що сприяє ідентифікації своєї професійної групи і засвоєнню групових норм і цінностей;
- виступає засобом педагогічного впливу на емоційну сферу молодшого школяра, а через неї – на його свідомість, поведінку і діяльність, а отже є дієвою прихованою формою суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя та учнів.

Спираючись на ідею зовнішньої та внутрішньої атрибутики професійного іміджу ми пропонуємо власну інтерпретацію структури професійного іміджу вчителя початкової школи.

Отже, на нашу думку, професійний імідж учителя початкової школи як образ педагога формується на основі двох взаємопов'язаних аспектів: внутрішніх атрибутів особистості, що є порівняно статичними і презентуються через Я-концепцію вчителя, мотиви та цінності педагогічної діяльності, професійно значущі якості учителя, професійну компетентність як систему професійних знань, умінь, навичок та здатностей; і зовнішніх атрибутів, які досить оперативно змінюється залежно від вимог суспільства до професійної діяльності фахівця, освітнього середовища та особистісних цілей педагога.

Головним детермінантом формування іміджу вчителя початкової школи виступає досягнення прообразом позитивного Я-образу

професіонала в свідомості суб'єктів взаємодії. Для професійного іміджу вчителя важливим є його відносна стійкість, представленість в образі незмінних внутрішніх і зовнішніх характеристик, які формують певне враження про професіонала.

Зважаючи на те, що професійний імідж вчителя великою мірою залежить від готовності суб'єкту до його формування, ми вважаємо за доцільне здійснювати таку підготовку ще на етапі навчання у ВНЗ. Вона допоможе їм у майбутньому якісно і цілеспрямовано організовувати іміджетворчу діяльність, презентувати позитивний професійний образ, сприятиме здоровій конкуренції педагогів на ринку праці та освітніх послуг.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в детальній характеристиці внутрішніх і зовнішніх атрибутів професійного іміджу вчителя початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М. Психология социального познания : Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / Г. М. Андреева. – Издание второе, перераб. и доп. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 288 с.
2. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. – М. : Информац.-издат. дом «Филинь», 1996. – 472 с.
3. Горовенко О. А. Формування особистісно-професійного іміджу вчителя загальноосвітнього навчального закладу засобами самопрезентації: дис. ...кандидата пед. наук : 13.00.04 / Горовенко Оксана Анатоліївна. – Харків, 2013. – 271 с.
4. Дзядевич Ю. В. Педагогічні умови формування професійного іміджу у студентів мистецьких спеціальностей : дис. ... кандидата пед. наук 13.00.04 / Дзядевич Юлія Володимирівна. – Херсон, 2012. – 323 с.
5. Ніколаєску І. О. Розвиток професійного іміджу соціального педагога в післядипломній освіті : дис. ...кандидата пед. наук : 13.00.04 / Ніколаєску Інна Олександрівна. – Черкаси, 2011. – 195 с.
6. Перельгина Е. Б. Восприятие и изменение имиджа как феномен интерсубъектного взаимодействия / Е. Б. Перельгина // Рос. психол. журн. – 2005. – Т. 2. – № 2. – С. 26–43.
7. Розмолочикова Іванна Вікторівна Формування професійного іміджу вчителя початкових класів у процесі вивчення фахових дисциплін: дис. ...кандидата пед. наук : 13.00.04. – Кривий Ріг, 2011. – 263 с.
8. Черепанова В. Н. Формирование индивидуального имиджа педагога как средство реализации гуманистической концепции образования: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / В. Н. Черепанова. – Тюмень, 1998. – 16 с.